

## Wprowadzenie

Od lat 60. XX w., kiedy zostały wydane pierwsze prace Marii Ziemskiej dotyczące rodziny, zainteresowanie tą tematyką wzrosło ogromnie. Rodzina stała się interesującym tematem i dzisiaj niemal każdy „zna się na rodzinie”. Na rynku wydawniczym pojawia się wiele publikacji związanych z małżeństwem i rodziną, realizowanych jest wiele projektów badawczych na ten temat, zagadnienia z nim związane są dyskutowane we wszystkich mediach na całym świecie.

Ten przejaw zainteresowania wskazuje, że powszechnie uświadomiono sobie nie tyle oczywistość istnienia rodziny, ile jej szczególne znaczenie. Rok 1994 ogłoszono Międzynarodowym Rokiem Rodziny (*International Year of the Family – IYF*), a w 2004 r. na wniosek Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych obchodzono jego dziesiątą rocznicę. Kofi A. Annan uzasadniał organizację obchodów Roku Rodziny na skalę międzynarodową faktem powszechnego uznawania rodziny za podstawową jednostkę społeczną. Celem obchodów było zachęcenie rządów i przedstawicieli szczebli lokalnych, regionalnych i globalnych do poprawy warunków życia rodziny przez wdrażanie programów i strategii w zakresie polityki rodzinnej. W ramach systemu Narodów Zjednoczonych utworzono Fundusz Powierniczy NZ na Rzecz Rodziny (*United Nations Trust Fund on Family Activities*). Wspiera on projekty dotyczące rodzin, udziela pomocy finansowej krajom najslabiej rozwiniętym i będącym w okresie transformacji gospodarczej,

przyznaje też granty, o które mogą ubiegać się zarówno rządy, jak i organizacje pozarządowe.

Z kolei obchody 10-lecia Roku Rodziny wprowadziły w pole zainteresowań szeroki zakres tematów analizowanych zarówno w lokalnej, jak i międzynarodowej perspektywie. Miały one na celu uświadomienie, zwłaszcza rządowi i prywatnemu sektorowi, problemów rodziny, konieczności poprawy umiejętności w zakresie tworzenia, wdrażania i monitorowania polityki rodzinnej, oceny sytuacji i potrzeb rodziny, ale też określenia wyzwań, przed jakimi stoi rodzina. Jeszcze innym celem było zwiększenie efektywności działań na rzecz rodziny na różnych szczeblach, wzmocnienie współpracy na poziomie krajowym i międzynarodowym. Kofi A. Annan podkreślał, że rodzina jako „podstawowa jednostka społeczna” ma „fundamentalne znaczenie w polityce państw na całym świecie” i odgrywa coraz ważniejszą rolę w działaniach na rzecz postępu i rozwoju.

Te ambitne i szeroko zakrojone zamierzenia i działania zwracają uwagę na rodzinę w skali globalnej. Wskazują na nierozzerwalny związek rodziny ze społeczeństwem, na ich wzajemne zależności. Stąd też duże zaniepokojenie i obawy o kondycję rodziny we współczesnych czasach. W dyskursach nad małżeństwem i rodziną sygnalizuje się zmiany wynikające z ogólnych trendów indywidualizacji, autonomizacji czy globalizacji. Badaczy i teoretyków intryguje, w jakim kierunku te zmiany prowadzą rodzinę – co pozostaje stałą wartością, a co staje się płynne. Czy małżeństwo i rodzina pozostaje podstawowym wyborem młodego pokolenia?

Zakres podejmowanych tematów stale się rozszerza, ale też w porównaniu z latami 60. zmieniło się bardzo życie społeczne. Rozluźnieniu ulegają nienaruszalne dotychczas kanony zachowania, postępowania, sposób myślenia o własnym życiu, o życiu w bliskich związkach. Obecnie łatwiej jest jednostce kierować się własnymi potrzebami, odstępować od przyjętych od lat sposobów funkcjonowania ukierunkowanych na tradycyjne małżeństwo i rodzinę. Co to jednak oznacza dla rodziny? Dla jej potencjalnych twórców oznacza konieczność dokładania większych, a może tylko innego rodzaju starań o rodzinę i jej funkcjonowanie. Różnorodność form życia rodzinnego wskazuje na potrzeby wchodzenia w bliskie związki, ale też i na zmiany oczekiwań

wobec tych związków oraz wobec relacji między małżonkami. Co jest stałego w podejściu do małżeństwa i rodziny? Stałe jest przekonanie, że rodzina niesie niezaprzeczalną wartość dla jednostki – zwłaszcza dla dzieci i młodzieży, zawiera w sobie potencjał przekazu i wsparcia, jest siłą i motorem działania, a także jest ważnym elementem społeczeństwa. Co się natomiast zmienia? Zmienia się przekonanie, że tylko przez związek formalny można ją tworzyć i żyć, że zasady odnoszące się do trwałości, nierozzerwalności i wierności są naruszalne, że można żyć poza małżeństwem i rodziną, że dziecko nie jest gwarancją udanego związku. Jednocześnie w analizach naukowych, w publicystyce społecznej oraz debatach publicznych niezmienny jest nurt rozważań wskazujący na znaczenie rodziny, która stanowi środowisko społeczne i wychowawcze o długofalowym wpływie na życie jednostki i młodego pokolenia.

Charakterystyczna staje się różnorodność podejmowanych tematów dotyczących małżeństwa oraz rodziny i różne podejścia teoretyczne. Są one odpowiedzią na wielość form rodziny, zmiany społeczne, różnorodność warunków życia, potrzeb rodzin i ich członków, na pojawiające się problemy dotyczące rodziny. Wynikają z potrzeby zwrócenia uwagi na konieczność pomocy i wsparcia rodziny na różnych poziomach, z odwoływaniem się do szczebli lokalnych, rządowych, do służb państwowych i organizacji pozarządowych. Różnorodność podejmowanych tematów jest zarazem próbą rozszyfrowania tego, co dzieje się z małżeństwem i rodziną, jaki jest ich „prawdziwy” obraz i jakie są oczekiwania społeczne wobec tych uznanych form życia.

Przedstawiany zbiór prac obejmuje artykuły zarówno o charakterze teoretycznych, jak i empirycznych rozważań. Autorzy kreślą obrazy małżeństwa i rodziny z punktu widzenia dokonujących się przemian, ale też zwracają uwagę na pewien ich stały wymiar znaczeniowy.

Trzy pierwsze prace dotyczą małżeństwa. O znaczeniu małżeństwa i rodziny z punktu widzenia socjologii ewolucyjnej pisze Andrzej Mościskier w artykule „Małżeństwo i rodzina z perspektywy teorii ewolucji i genetyki”. To podejście stwarza szersze tło do rozważań na temat doboru do małżeństwa i opieki nad potomstwem, a jak zapewnia Autor „tak skromne nawet wprowadzenie elementów teorii

ewolucji i genetyki rzuca trochę nowego światła na tradycyjne rozważania na temat rodziny”.

Dwa kolejne artykuły ujmują małżeństwo w kontekście społeczno-kulturowym. Anna Kwak w artykule „Od i do małżeństwa i rodziny: »czas« rodziny – »czas« jednostki” rozważa zmiany w podejściu do małżeństwa i rodziny, które prowadziły od interesu rodziny do potrzeb członków, przynosząc konsekwencje prowokujące do stawiania prognoz co do ich przyszłości. Z kolei Mariola Bieńko w artykule „»Rozważni i romantyczni« małżonkowie, czyli społeczno-kulturowe konstrukty bycia razem” udowadnia, że miłość, seks i płęć stanowią społecznie wykreowane elementy życia małżeńskiego. Funkcje małżeństwa rozważa w perspektywie relacji osobowej i w relacji ze społeczeństwem i kulturą.

W nurcie zmian jest utrzymany także artykuł Anny Michalskiej-Kotlarskiej – „Główne kierunki przemian w kobiecych rolach małżeńskich i macierzyńskich”. Autorka śledzi przemiany w rolach realizowanych przez kobiety, zauważa konieczność omawiania tych aspektów ról, które były schowane pod ogólnym szyldem „roli kobiety”, a obecnie wyraźnie dają znać o sobie w zmieniającej się rzeczywistości społecznej.

Temat wpływu rodziny z długofalowymi konsekwencjami poruszają trzy artykuły. Pierwszy z nich podkreśla rolę rodziców w budowaniu stosunku do małżeństwa przez młode pokolenie. Ewa Wyrwich-Hejduk w artykule „Udział rodziców w kształtowaniu poglądów na temat małżeństwa” dokumentuje ten mechanizm wynikami z przeprowadzonych badań. Drugi artykuł „Długoterminowe konsekwencje rozvodu. Problemy dorosłych dzieci z rodzin rozwiedzionych”, opracowany przez Magdalenę Stankowską, omawia konsekwencje przeżycia przez dzieci rozvodu rodziców. Kanwą dla analizy stały się przeprowadzone wywiady z grupą DDRR. Trzeci artykuł pokazuje znaczenie rodziny w sytuacji konfliktu z prawem jednego z jej członków. Anna Chmielewska w artykule „Środowisko rodzinne jako źródło trudności i wsparcia” rozwija tezę o niekorzystnych oddziaływaniach rodziny dostarczającej negatywnych wzorów, ale też o jej drugiej istotnej roli – wspierania i współpracy z innymi podmiotami w walce o powrót członka rodziny do życia w społeczeństwie.

Brak zastępowalności pokoleń wskazuje na problem niskiej dzietności rodzin w Polsce. Najczęściej występujące modele to te z dwójką bądź jednym dzieckiem. Zmienia się też określenie „wielodzietność” – obecnie zaniżone do trojga dzieci (i powyżej). Ale nie oznacza to braku rodzin wielodzietnych, które dodatkowo nie występują jedynie w środowisku biednych, nisko wykształconych rodziców czy w rodzinach patologicznych, jak mogłoby wynikać z panującego w Polsce stereotypu. Na uwagę zasługuje obserwacja, że na większą liczbę dzieci decydują się kobiety wykształcone, z doświadczeniem zawodowym. Dwa artykuły podejmują temat wielodzietności. Jeden, opracowany przez Katarzynę Świątek, „Społeczny odbiór wielodzietności w opiniach matek posiadających liczne potomstwo” pokazuje zjawisko od strony przekazów, jakie towarzyszą matkom z licznym potomstwem – w różnych środowiskach i miejscach publicznych. Drugi – „Matki wielodzietne w ponowoczesnym świecie – poczucie spełnienia czy braku perspektyw?” – autorstwa Joanny Bukojemskiej podejmuje kwestię wielodzietności z perspektywy kobiet matek dużej liczby dzieci. Podstawowy nurt analizy dotyczy odpowiedzi na pytanie, czy jest to świadoma decyzja i jakie są jej konsekwencje dla samych kobiet – czy czują się spełnione tym wielorakim macierzyństwem, czy są raczej zawiedzione faktem rezygnacji z pełnego udziału w życiu społecznym, w tym z pracy zawodowej.

Ostatnia poruszana kwestia dotyczy finansów, ale przedstawionych od strony prawnych barier i możliwości. Małgorzata Szeroczyńska przybliży te prawne zawiłości w dwóch artykułach – „Małżeńskie ustroje majątkowe” oraz „Stosunki finansowe w małżeństwie”. Wydaje się oczywiste, że, zawierając małżeństwo, w sposób naturalny inicjujemy wspólnotę majątkową i dodatkowo, wydaje się nam, że tak być musi. Autorka burzy ten mit przyjmowany tradycyjnie za pewnik i omawia szczegółowo możliwości zmian, które pojawiają się przed małżonkami oraz konsekwencje tego stanu rzeczy. Prawo, chroniąc rodzinę, stwarza podstawy ochrony także jej członków. Czy jednak jesteśmy zaprzysiężeni z tymi przepisami, czy w ogóle są one powszechnie znane? Ten brak świadomości jest pogłębiany obawą ujawnienia braku zaufania do partnera, z którym zamierzamy spędzić życie lub spędzamy życie. Rzeczywistość „dopada” nas

w sytuacji konfliktów lub problemów wynikających z podejmowanych zobowiązań.

Publikacja, obejmująca wybrany zakres zagadnień, jest adresowana do wszystkich osób zainteresowanych tym, co dzieje się współcześnie z małżeństwem i rodziną. Jest to jednocześnie oddanie hołdu Profesor Marii Ziemskiej, która dla większości Autorów artykułów była inspiratorką budzącą zainteresowanie małżeństwem i rodziną, która swoimi pracami wniosła niepodważalny wkład w rozwój socjologii rodziny.

*Anna Kwak*  
*Mariola Bieńko*